

Олена НЕСТЕРАК

“Нова хвиля” чеського кіно в Україні

Наприкінці минулого (в рамках кінофестивалю “Молодість”) і в квітні цього року (в кінотеатрі “Кінопанорама”) український глядач пригадав або ж познайомився з чеськими (чехословацькими) фільмами 60-х років. Зустріч з “ новою хвилею” чеського кіно виявилася приємною несподіванкою, особливо для молоді. Адже ще одна маловідома сторінка в історії світового кіно прочитана. Безумовно, такі явища, як чеська анімація, сюрреалістичне кіно, режисери М.Форман та Ю.Менцель відомі кожному, хто шанує, кого вабить кіномистецтво. Але назагал про чеське кіно, на відміну, скажімо, від польського, ми знаємо мало. Окрім того, запропоновані стрічки (“Голубка” Ф.Влячека, “Про святкування та гостей” Я.Немеца, “Маргаритки” В.Хітілової, “Поїзди під особливим наглядом”, “Примхливе літо” Ю.Менцеля, “Чорний Петр” М.Формана, “Фінал священника” Е.Шорма, “Жарт” Яр.Іреша) засвідчили цікаві риси не лише кінематографічного пошуку, а й своєрідного розуміння людини, людства і людяності в ХХ столітті.

Фільми, що увійшли до програми показу останнього фестивалю “Молодість”, репрезентували на прям “ нової хвилі” (La Nouvelle Vague). Цей термін окреслює найбільш впливову добу в кінематографі неореалізму і у фільмовій історії взагалі. Має він щонайменше три значення: 1) нові критичні досягнення фільму; 2) специфічне коло критиків, пізніше режисерів (С.Саброль, Ж.Рів'єт, Ж.-Л.Годар, Е.Рохмер, Ф.Трюффо, Р.Вадім, Л.Малле); 3) превалююча тенденція 60-х років у французькому кінематографі. Всеохопним й найпоширенішим є перше.

“Нові критичні досягнення

фільму” беруть початок від діяльності французького критика Олександра Аструка, який у 1948 році назвав кінематограф “мистецтвом нашого століття” і проголосив його ерою “камерного стилю” (камера - перо). Ідеї Аструка знайшли продовження 1954 року, коли журнал “Cahiers du Cinema” (Andre Bazin) опублікував статтю під назвою “Головна тенденція французького кінематографа”. Її автор Франсуа Трюффо гостро критикував кіно Франції за його “традицію якості”, режисерів, які “копіюють” літературний сценарій, не привносячи власної індивідуальності в його екранне життя. Своїм виступом Трюффо підготував гасла кінематографічної революції: вільний тип кіновиробництва, послаблення обмежень і тиску з боку студій, продюсерів чи сценаристів, підтримка режисерів, які б вибирали або власний матеріал, або створювали б картини з урахуванням специфіки кіномистецтва. Ідея «режисера як автора» лягла в основу руху “ нової хвилі”. Всього за декілька років французька кіноіндустрія витворила нових режисерів, акторів та ідей. Невдовзі прийшло й визнання. 1959 року на Каннському кінофестивалі представники Франції дістали три головні нагороди: “кращий режисер” - Ф.Трюффо (“Чотириста ударів”), Гранд Прі - М.Камю (“Чорний Орфей”), Приз міжнародної критики - А.Рене (“Хіросіма, моя любов”).

Успіх “ нової хвилі” у Франції захопив світовий кінематограф. Очевидні ознаки цього спостерігаємо й у чеській культурі. Хоча всі показані фільми істотно відрізняються за стилістикою і тематикою, кожен з них засвідчує авторську оригі-

нальність й усвідомлення особливих можливостей та функцій кінематографа в мистецькій мові нового часу. Окрім того, відчувається відмінний професійний рівень режисури. Напевно, це закономірно, адже усі згадані режисери - випускники однієї з кращих в Європі чеської кінематографічної школи (FAMU).

Першою стрічкою у програмі показу була “Голубка” Ф.Влячека. В контексті “ нової хвилі” вона виглядає незвично, адже позначена не реалістичним, а сюрреалістичним світоглядом. Фільм чорно-білий, небагатослівний, з контрастним монтажем і поглибленою філософічністю. З невеликого острова, де вирощують птахів, біла голубка потрапляє до міста. Там на неї чекають випробовування. Чоловік-митець, хлопчик-каліка - люди з духовними і фізичними недугами, до яких потрапляє птах і які невдовзі дістають бажане: художник - натхнення, дитина - здоров'я. Добро і зло, жорстокість і милосердя, любов і забуття, страждання і радість - фільм про абстрактні категорії і зроблений абстрактною мовою.

На відміну від попереднього, “Про святкування та гостей” Я.Немеца - фільм про конкретні, до деякої міри, банальні речі. Його назва вичерпна. Вона точно окреслює тематику стрічки, до речі, дуже незвичну, “новаторську” для кінематографа. Група громадян, очевидно, співробітників (троє жінок і четверо чоловіків) вирушають на природу, щоб змінити обстановку й розважитись. Однак їх зрозуміле бажання вичерпується номінальним сенсом, адже втеча з міста зведена нанівець міськими звичками. Комічним виглядає “сервірування стола”, пишний посуд, серветки, тор-

тики; об'ємна кількість косметики на обличчях жінок, їх гострі підборочки, що поглинаються землею, ділові костюми й краватки чоловіків; обережні, ввічливі, з безліччю прихованих мотивів бесіди; посилене нюхання, споглядання, вигуки захоплення, що подекуди нагадують знамениту фразу "Осіннього марфону": "Хорошо сидим!"

Герої фільму потрапляють в хи-мерні й загрозливо невизначені ситуації. Їх перестрівають і замикають у символічне коло божевільні, влаштовуючи незрозумілий шоку-чий допит. Допомогає розібратися "головний лікар", який згодом при-прошує спантеличених городян до святкових столів біля озера. Вони стають уже гостями й разом з інши-ми святкують день народження сво-го визволителя. Однак і сам іменин-ник нагадує божевільного, а гості в пасивному розгортанні свята - ди-кунів, прибуд, ненажер, дивакува-то причетних до "урочистої події". І хоча ситуація, змодельована у фільмі, цілком абсурдна, в репліках, нюансах поведінки й мислення ге-роїв впізнаємо не завжди приємні риси наших свят, наших гостей і нас самих. Дотепна сатира, вразлива іро-нія, несподівані сюжетні повороти, тонкі психологічні спостереження - те, що надає особливого чару і зна-чення цьому дивному і глибокому фільму.

Незвичайна творча доля і його режисера. На відміну від своїх ко-лег, про яких мова піде далі, Ян Немец створив мало фільмів - 9. Майже 20 років після короткоме-тражної картини "Ораторія для Пра-ги" (1968), що оповідала про часи правління Дубчека і придушення "празької весни" радянськими військами, Ян Немец не знімає кіно, а в якості режисера залишає його назавжди. 1974 року емігрує до Франції і вже там бере участь у творенні кіно як композитор, ви-конавець, консультант.

Цікавою постаттю в кінемато-графі Чехословаччини є Віра Хітіло-ва. В кіно вона потрапила випадко-во. Вивчала філософію й архітекту-ру в Карловому університеті, але врода відкрила перед нею кар'єру модельки, яка згодом привела до кінематографічного світу. Віра Хітілова увійшла в кіно як гарячко-ва експериментаторка, авангардис-тка й феміністка. Її перший фільм "Стеля" (дипломна робота в FAMU

1962р.) розповідав про експлуатацію чоловіками жінок-модельок.

Стрічку "Маргаритки", яка увій-шла до програми показу кінофес-тивалю "Молодість", В.Хітілова вва-жає своєю улюбленою роботою. Критики назвали її "тріумфом анархії". Звичайно, "анархії", анар-хічного пафосу у фільмі багато, але в епізодах присутня життєва серй-озність, часами, анархія як серйоз-ність, позиція й радість у страшно-му незрозумілому юності світу. Дві молоді жінки живуть "сьогоднішнім днем". Придумують розваги, вига-дують історії, невинно обдурюють наївних чоловіків, службовців, тих хто серйозно працює і заробляє. Єдина директива їх непередбачува-ної поведінки - фраза, що прогля-дається у кожному епізоді фільму - "Це має сенс? Не залежить".

Однак про час і світ, в якому вони є, нагадують документальні кадри, де падають міста, закидані бомбами, та епізод отруєння газом героїні. Все ніби гра, розвага, але остаточної втечі не існує. Життя незнане (або забуте, або зігнороване) поруч - за порогом маленької квартирки без явних ознак прина-лежності. Фільм "Маргаритки" - напрочуд живий, грайливий, легкий, іронічний, багатий фантазією, не-розважними жіночими витівками, фарсом, та водночас він серйозний. Хоч думи про життєві смисли і функції не турбують його легковаж-них героїнь, однак такою суціль-ною думою виглядає картина В.Хітілової.

"Поїзди під особливим нагля-дом" (1968) - стрічка світової слави. Це був третій фільм 28-річного Ю.Менцеля і перший чеський фільм, що отримав Оскара і став кінематографічною класикою. Мо-лодий хлопець Мілош (його зіграв популярний співак Вацлав Некар) після любовної невдачі і вигляду руїни, спричиненої війною, спокій-но йде до готелю, лягає у ванну і перерізає собі вени. Після розмови з психіатром - доктором Брабеком (його зіграв Ю.Менцель) юнак свідомо, але дуже наївно, зовсім по-дитячому шукає контакту зі стар-шими жінками, щоб набратись дос-віду і сподобатись Маші.

Мілош весь час опиняється на місці когось іншого, не усвідомлю-ючи серйозності змін. Його наївність вражає навіть фашистів, які відпускають хлопця, не визнав-

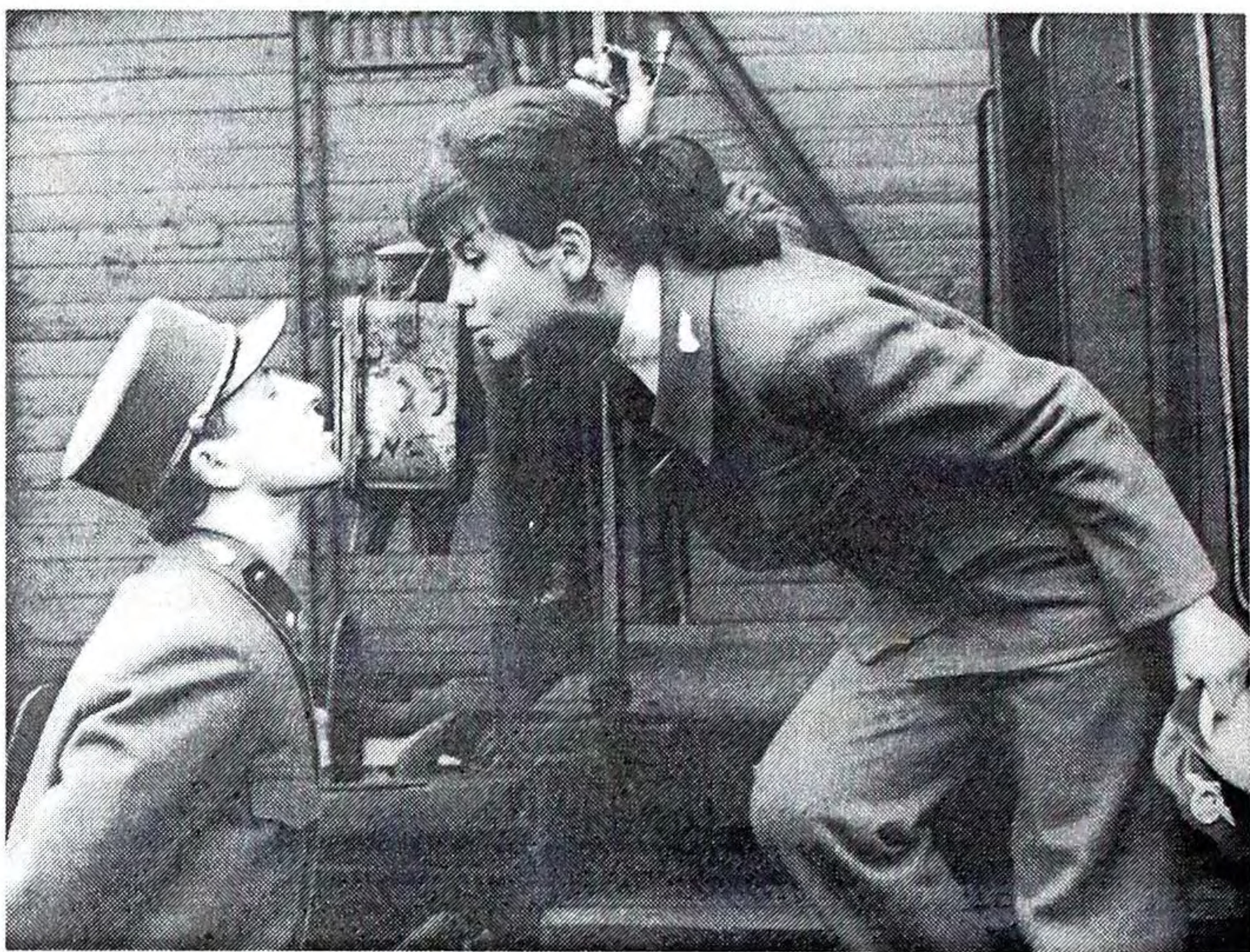

Кадр із фільму "Чорний Петр".
Режисер Мілош Форман. 1963.

Кадри з фільму "Любов блондинки".
Режисер Мілош Форман. 1965.

Кадри з фільму
"Поїзди під особливим наглядом".
Режисер Юрі Менцель. 1966.

ши за розвідника. Якби не випадковість, Мілош не пізнав би свою чоловічу природу і не здійснив героїчного вчинку. Пообіцявши Маші скору "досвідчену" зустріч, шасливий юнак, не розуміючи важливості своєї місії, з ентузіазмом підміняє старшого колегу, якого затримали на станції, й підриває фашистський потяг. Однак кулі вражають і його. Гине молодий чоловік, на якого чекало зворушливе побачення, радість, ціле життя й зрадливий постріл зупиняє це добре, наївне, випадковістю втягнене в жорстокі сутички війни життя. Сцена смерті Мілоша надзвичайно болісна й вражаюча.

Фільм "Поїзди під особливим наглядом" зроблено у кращих традиціях реалістичного кіно. Це струнка, послідовна, психологічно глибока картина з майстерним сюжетом, базованим на новелі Богуміла Грабала. Водночас це фільм про війну та опір, якого ніби не чинила чеська армія.

Мілош Форман, "Чорний Петр" якого також демонструвався, не потребує широких коментарів. Він - один з небагатьох режисерів, які здобули успіх в американській кіноакадемії й американського глядача (1968р. емігрував до США). Його діяльність мала великий вплив на

розвиток гуманістичної концепції індивідууму в культурі США та традиції правозахищеності громадян, якою особливо пишається Америка. В кінематограф М.Форман увів нові жанри (мюзікл "Hair", історичні драми "Ragtime", "Amadeus"), поглибив функції звукооператора, адаптував нові прийоми й кінематографічну стилістику взагалі.

"Чорний Петр" (1963) - один із 10 фільмів, зроблених Форманом на батьківщині. З нього починається міжнародне визнання його автора. Фільм репрезентував чеське кіно на фестивалях в Локарно та Лондоні, дістав Гранд Прі Федерації італійських кіноклубів 1964р., а також нагороду західнонімецьких кінокритиків за найкращий кінодебют на XI кінофестивалі в Оберхаузені 1965р. У вересні 1965р. "Чорний Петр" був показаний на міжнародному кінофестивалі в Нью-Йорку. То був перший візит режисера до США.

Важко впізнати автора "One Flew Over the Cuckoo's Nest" (1975) чи "Amadeus" (1984) у цій спокійній, комічно-конфліктній стрічці, що оповідає про звичайного юнака з елементарною професією (наглядача за покупцями у продуктовому магазині), про його невибагливі сто-

сунки з дівчиною, однолітками, про його кумедного й "принципового" тата і т.п. Однак фінал фільму долає сумніви. Батько лає свого "хулігана"-сина і ставить йому за приклад хлопчину, якого бачить вперше і який насправді є тим хуліганом, якого слід було б вилаяти. Картина закінчується комічно-загрозливим жестом (піднятий вказівний палець) та блукаючим поглядом "строного" вихователя, який не має жодної гадки про спосіб життя й почування свого сина. Тут проглядається майбутня сцена з "Amadeus", де Моцарт "слухає" лайку тещі на його адресу і "перекладає" її на мову звуків.

Фільми, показані навесні в кінотеатрі "Кінопанорама", також приймають за часом і мистецькою природою до напрямку "нової хвилі".

Ще раз демонструвалися "Поїзди під особливим наглядом" Ю.Менцеля. Також був показаний його ж фільм "Примхливе літо" (1967) - екранізація однойменного твору Владислава Ванчура.

Цей фільм про те, як троє немолодих чоловіків спробували урізноманітнити своє життя. До невеликого провінційного містечка приїздить аматорський цирк, у складі якого акробат Арноштек і його чарівна

помічниця. Саме вона вабить господаря пляжної території, священника й полковника. Однак усі їх сподівання закінчуються невдачами - не тому, що вони зустрічають опір з боку дівчини (класична схема сюжету), а тому, що самі в силу віку, звичок, одноманітного устрою життя не здатні "застосувати" свої чоловічі можливості. Впевнені, навіть зарозумілі у щоденному оточенні, вони виявляються немічними й кумедними поруч зі спокусливою циркачкою. До того ж їхні романтичні мандри спричиняють незручності, навіть фізичні травми: дружина господаря пляжної території "романсує" з акробатом, священника побили, полковник дістає стусанів від акробата. Однак фізичні і психічні рани швидко загоюються. Помирившись, подружжя відчуває радість і насолоду від звичних розваг та почуття колишньої певності й рівноваги. Цирк від'їждить, а жителі містечка повертаються до звичного розпорядку.

"Фінал священника" (1968) Евальда Шорма - стрічка про те, як паламар опиняється у ролі священника, як з часом ця роль стає дорогою й життєво оправданою не лише для селян, а й для нього самого, і про те, чим скінчилась ця гра. А ще вона - глибоке, тонке й доброзичливе спостереження й роздум над долею

села, його прагненнями і майбутнім, "озброєним" новою технікою (водяний насос) і новою ідеологією (учитель). Евальда Шорма вважали моральним і філософським центром чеської нової хвилі. Це переконливо засвідчує його "Фінал священника".

У кінематографі порушення жанрових канонів - завжди ризикований, однак мистецьки виправданий прийом. У фільмі Е.Шорма його спостерігаємо: комічний персонаж вмиль перетворюється на трагічного, а однозначно комедійний настрій фільму зникає в заключній сцені. Втікаючи від переслідування, герой падає з церковної надбудови й розбивається. Смерть паламара дещо нагадує смерть Мілоша ("Поїзди під особливим наглядом" Ю.Менцеля), оскільки спричиняє відчуття безглуздості й досади. Посилує забуття, що прийшло невдовзі (натхненна гра у футбол "під проводом" учителя - колишнього суперника).

Останнім фільмом у програмі показу був "Жарт" (1968) Яроміла Їреша - екранізація роману Мілана Кундери. "Оптимізм - опіум для народу. Від нього тхне дурістю", - листівка, що змінила долю студента і зав'язала сюжет фільму. До науково-дослідного інституту потрап-

ляє журналістка, яка готує радіопередачу. Наївна, спантеличена увагою жінка показує вченому фотографію свого чоловіка і той розуміє, що вона - дружина колишнього голови комсомольської організації, який занапастив його молодість. Випала слушна нагода "помститися". Однак дуже скоро колишній політв'язень розуміє, що ніч з жінкою свого образника нічого не означає для її чоловіка, який має молоду коханку й сам визнає безглуздя і жорстокість старих порядків. Змінилися часи, обставини, навіть люди. А значить, помста не має сенсу.

Переглянуті фільми чеської нової хвилі відзначаються не лише високим мистецьким рівнем, а й виразною соціально-політичною позицією. За винятком двох останніх картин, прямих вказівок на опозиційність тоталітарному правлінню не спостерігаємо. Однак усі вони засвідчують розкутість, винахідливість, свободу мистецького пошуку, широту філософічного погляду - все те, що властиве демократичним формам думки. Тому 60-ті чехословацького кінематографа - знаменне явище років відродження країни і, безсумнівно, видатне в контексті європейської культури.

мистецька
хроніка

Середньовічний карнавал у День Львова

20-21 вересня пройшли традиційні "Дні Львова". Як правило, в цей час ще не настав львівський сезон дощів (тільки напередодні, в п'ятницю, злива таки вмила вулиці), і золоте вереснєве сонце всміхалося, споглядаючи метушню різноманітних прикрас і розваг, приурочених до Дня міста. Львів прийняв у свої обійми гостей - Київський експериментальний та студентський театр Національного університету "Києво-Могилянська Академія", учасники якого здійснили вуличний хід у карнавальних костюмах на ходулях. А потому на площі Ринок, біля мерії міста, балкон якої теж став цього вечора частиною сцени, вони спільно з Львівським театром "Воскресіння" показали львів'янам півторагодинну виставу. Музика, вогні, дим і феєрверки, персонажі, що подекуди навіювали атмосферу середньовічного карнавалу, вирували над заповненою натовпом глядачів вулицею. Постановку здійснив актор та художній керівник театру НаУКМА Анатолій Петров, котрий вже неодноразово організовував подібні святкові дійства в Києві.

Кореспондент "Кіно-Театру". Львів

